

prilog poznavanju terminoloških promjena osnovnih agrarnih pojмова

draško dobrončić

republički komitet
za poljoprivredu i
šumarstvo srh,
zagreb, jugoslavija

Položaj poljoprivrednika i ostalih građana u odnosu na poljoprivredno zemljište uređivan je poslije II svjetskog rata u šest navrata i to propisima o agrarnoj reformi, o poljoprivrednom zemljišnom fondu društvenog vlasništva, ustavnim amandmanima te još nekim propisima. U njima se navodi načelo »zemlja onima koji je obrađuju«. Autor prikazuje provođenje toga načela prateći terminološke i sadržajne promjene termina: zemljoradnik — seljak — poljoprivrednik; njegov posjed; domaćinstvo; porodica, zadruga, odnosno porodična zadruga; radni ljudi koji se bave poljoprivrednom djelatnosti; vlasnici zemlje koji nisu zemljoradnici po glavnome zanimanju; radnici, pečalbari i iseljenici; grupe radnika i namještenika raznih poduzeća i ustanova; ostali građani; maksimum zemljoradničkog posjeda i pravo vlasništva na obradivom poljoprivrednom zemljištu.

Gledajući sadržajno, osnovni agrarni pojmovi utvrđeni su svega u dva navrata i to 1945—47 (agrarna reforma i osnivanje državnog sektora poljoprivrede) i 1953 (druga agrarna reforma i proširenje društvenog sektora poljoprivrede). Komisija regulativa uglavnom ponavlja stav iz godine 1953. U proteklih 30 godina bitno su se izmijenile opće društvenoekonomske okolnosti.

Osnovni agrarni propisi nose u sebi stanovitu unutarnju suprotnost; s jedne strane vrednuju rad, a s druge ograničavaju privatno vlasništvo. Ova unutarnja suprotnost održava se do danas u čitavoj agrarnoj politici. Jedna tendencija zalaže se za povećanje proizvodnje, dohotka i produktivnosti, a druga za izmjenu odnosa i strukture vlasništva zemlje. Postojeće zakonodavstvo nije terminološki sadržajno dosljedno definiranju osnovnih agrarnih pojmova. Savezne propise o zemljišnom maksimumu Socijalistička Republika Hrvatska primjenjivala je uglavnom restriktivno. Zakon o udruženom radu nastoji ovaj vlasnički položaj prevladati, koncepcijom udruživanja zemljišta, rada i diobom tako stvorenog dohotka. Ovo udruživanje odvija se sporo i teško, a uglavnom nema istraživanja koja bi ukazala na uzroke tako sporoga udruživanja.

uvod

—→Neki pojmovi, koji se s pravom smatraju temeljnima za odnose u složenom području što ga obično nazivamo agrarom, ponovno izazivaju sve veću pažnju i zanimanje brojnih stručnjaka različitih struka: agronoma, sociologa, semografa, ekonomista, pravnika, politologa i drugih, pa i šire javnosti. Međutim, razmjerno je mali broj onih, osobito mlađih istraživača, kojima je poznato kada i kako su ti pojmovi u zakonsku, dakle u društvenu regulativu uvedeni te kako su se terminološki i sadržajno mijenjali, razvijali i obogaćivali.

zakonska regulativa

Položaj poljoprivrednika i njegova domaćinstva te ostalih građana u odnosu na poljoprivredno zemljište uređivan je poslije II svjetskog rata u šest navrata i to: 1945–1947, 1953, 1963, zatim 1972, 1974, a pojavljuje se i jedna nova definicija iz 1982.

Ovi odnosi uređeni su slijedećim dokumentima:

- 1.1. Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji¹
- 1.2. Zakonom o potvrdi i izmjenama Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji²
- 1.3. Zakonom o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne Republike Hrvatske³
2. Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu društvenog vlasništva i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama⁴
3. Ustavom Socijalističke Republike Hrvatske⁵ iz godine 1963.
4. Ustavnim amandmanom I do XXXVI⁶
5. Ustavom Socijalističke Republike Hrvatske⁷ iz godine 1974.
6. Odlukom o uvjetima uz koje fizičke osobe mogu uvoziti, unositi i primati određene predmete iz nozemstva.⁸

1) Službeni list DFJ, br. 64/65.

2) Službeni list FNRJ, odnosno Službeni list SFRJ, br. 24/46, 101/47, 21/56, 55/57 i 10/65.

3) Narodne novine SRH, br. 111/47, 58/57, 62/57, 25/58 i 32/62.

4) Službeni list SFRJ, br. 22/53 i 10/65.

5) Narodne novine SRH, br. 15/63.

6) Narodne novine SRH, br. 9/72.

7) Narodne novine SRH, br. 8/74.

8) Službeni list SFRJ, br. 24/82.

načela

U spomenutim dokumentima za odnos građanin–poljoprivredno zemljište navedena su ova načela:

– »Zemlja pripada onima koji je obrađuju« (dokument 1.1; godina 1945);

– »Uživajući ustavom utvrđeno pravo vlasništva na obradivom zemljištu zemljoradnici imaju pravo i obvezu da iskorištavaju to zemljište radi unapređivanja poljoprivredne proizvodnje u vlastitom interesu i u interesu društvene zajednice« (dokument 3, ustavno načelo III; godina 1963);

– »Građani mogu osobnim radom, u granicama i pod uvjetima koje odredi zakon, obavljati poljoprivrednu, zanatsku, i drugu uslužnu ili sličnu djelatnost radi stjecanja dohotka« (dokument 3; godina 1963);

– »Uživajući ustavom utvrđeno pravo vlasništva na obradivo zemljište, poljoprivrednici imaju pravo i obvezu iskorištavati to zemljište radi unapređivanja poljoprivredne proizvodnje u vlastitom interesu i u interesu socijalističke zajednice i na temelju osobnog rada vlastitim sredstvima rada ostvarivati dohodak te se koristiti rezultatima svojega rada i tekovinama općega materijalnog i društvenog progresa« (dokument 5, ustavno načelo III; godina 1974).

poljoprivrednik, njegov posjed, domaćinstvo i njegova porodica

Ključni pojmovi kao što su: poljoprivrednik, njegovo domaćinstvo, njegov zemljišni posjed i njegova porodica u navedenim dokumentima nisu označeni uvijek istim riječima, istim nazivima. Ta raznolikost nije uvijek samo terminološke prirode, niti je uvijek nastala samo zbog neujednačene ili nedosljedne zakonodavno-pravne tehnike. Ti su pojmovi navedeni ovako:

– zemljoradnici

 zemljoradnički posjed

 domaćinstvo

 porodica

 porodica (zadruga)

(dokument 1.1; 1945)

– seljaci (zemljoradnici)

 seljački (zemljoradnički) posjed

 domaćinstvo

 porodica

 porodica (zadruga)

 kuća (porodična) zadruga

(dokument 1.3; 1947)

- zemljoradnici
domaćinstvo
porodična zadruga
(dokument 2, 1963)
- zemljoradnici
domaćinstvo
(dokument 3, 1963)
- poljoprivrednici
domaćinstvo
(dokument 4, 1972)
- poljoprivrednici
domaćinstvo
(dokument 5, 1974)
- radni ljudi koji se bave poljoprivrednom djelatnosti
(dokument 6, 1982)

ostali građani u odnosu na poljoprivredno zemljište

U tzv. agrarnim zakonima pojavljuju se, u odnosu na poljoprivredno zemljište, osim zemljoradnika-poljoprivrednika, dvije skupine građana: oni kojima se agrarnom reformom oduzima poljoprivredno zemljište (veleposjednici) i oni koji u granicama tzv. nepoljoprivrednog maksimuma imaju pravo na poljoprivredno zemljište. Oni su opisani ovako:

- vlasnici zemlje koji nisu zemljoradnici po glavnome zanimanju
- osobe nezemljoradničkog zanimanja ... i njihovi bliski srodnici zemljoradnici
- radnici, pečalbari i iseljenici
- grupe nezemljoradnika — grupe radnika i namještenika raznih poduzeća, ustanova i nadležstava
(dokument 1.1, 1945)
- sadašnji vlasnici
- vlasnici zemljišnog posjeda koji nisu seljaci (zemljoradnici) po glavnome zanimanju
(dokument 1.3, 1947)
- ostali građani
(dokument 3, 1963)
- ostali građani
(dokument 5, 1974)

poljoprivredni i nepoljoprivredni zemljišni maksimum

Zemljišni maksimum kao jedan od bitnih elemenata zemljišne i agrarne politike označen je ovako:

- zakonom određeni maksimum; maksimum zemljišnog posjeda; maksimum (dokument 1.1)
- maksimum seljačkog (zemljišnog) obradivog posjeda; maksimum (dokument 1.3)
- maksimum (dokument 2)
- pravo vlasništva na obradivom poljoprivrednom zemljištu u najvećoj površini od ... (dokument 3)
- najveća površina obradivog poljoprivrednog zemljišta po domaćinstvu na kojem poljoprivrednici imaju pravo vlasništva (dokument 4)
- pravo vlasništva na obradivo poljoprivredno zemljište od najviše ... hektara po domaćinstvu (dokument 5)

diskusija

Gledajući po propisima, naši osnovni agrarni pojmovi zakonski su utvrđeni – kao što je već navedeno – poslije rata u šest navrata. Gledajući sadržajno, osnovni agrarni pojmovi utvrđeni su u dva navrata i to 1945–47, kada je provedena agrarna reforma i osnovan državni sektor poljoprivrede te 1953, kada je izvršena druga agrarna reforma i proširen društveni sektor poljoprivrede; kasnija zakonska regulativa uglavnom samo ponavlja stav iz 1953.

Godina 1972. bila je Ustavnim amandmanom X otvorena mogućnost za nešto drukčije uređivanje odnosa nego što je to bilo utvrđeno 1953. Ta mogućnost nije iskorištena ni ostvarena.

Potpuna je novost definicija poljoprivrednika iz 1982, iako je ona dana u dokumentu koji očigledno nema namjeru redefinirati jedan od temeljnih agrarnih pojmova (dokument 6).

Temeljni agrarni pojmovi: načela, poljoprivrednik, poljoprivredni posjed, poljoprivredno domaćinstvo i porodica poljoprivrednika po svojoj su biti dosta statični, ne mijenjaju se i ne mogu se mijenjati često. Tako gledajući, razdoblje od tridesetak godina (1953–1982) ne čini se tako dugačkim da bi se potreba redefiniranja temeljnih agrarnih pojmova nametala samo po sebi. Međutim, u proteklih tridesetak godina bitno su se izmijenile opće društveno-gospodarske okolnosti, koje su među ostalima, i ove:

- bitno smanjenje nepismenosti; poboljšanje zdravstvenog stanja i zdravstvenog standarda stanovništva; poboljšanje prehrane seoskog

stanovništva i nestanak kukuruznog kruha; produljenje životnoga vijeka; smanjenje prosječnog broja članova obitelji; bitno povećanje informiranosti stanovništva putem radija, televizije, a i štampe; uvođenje velikog broja tehničkih inovacija i uopće nov odnos prema suvremenoj tehnologiji koju unose, među ostalima, i radnici na privremenom radu u inozemstvu; zamjena sprežne vuče traktorima; povećanje pokretljivosti stanovništva (ceste, auto); porast dohotka po stanovniku; deagrarizacija i s time povezano starenje seoskog stanovništva; brza industrijalizacija i urbanizacija.

Očigledna je potreba za istraživanjima koja bi odgovorila na pitanje traže li navedene i druge promjene društveno-gospodarskih okolnosti redefiniranje navedenih agrarnih i zakonskih pojmova ili ti pojmovi, onako kako su navedeni u našim zakonima, zadovoljavaju po svom sadržaju. Postojeći radovi sociologa, ekonomista, demografa i stručnjaka drugih struka istražuju ove pojmove i promjene u odnosu na kriterije i standarde svoje uže struke, a ne u odnosu na potrebe agrarne politike, zapisane u zakonima. Nedostatak odgovarajuće usmjerenih istraživanja došao je do izražaja prilikom sedmogodišnjih rasprava o tekstu Zakona o poljoprivrednom zemljištu Socijalističke Republike Hrvatske.

načela

Temeljno načelo odnosa građanin – poljoprivredno zemljište utvrđeno je godine 1945. u članu 1. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji: »Zemlja pripada onima koji je obrađuju«.⁹

Tim načelom, koje je ujedno i vjekovni ideal, vlasništvo poljoprivrednog zemljišta vezano je uvjetom obrade zemljišta osobnim radom, podrazumijevajući pod time i rad članova domaćinstva. Osobni je rad dakle uvjet za privatno vlasništvo nad poljoprivrednim zemljištem. Razvijajući dalje tu misao, zakon oduzima zemlju onima koji je ne obrađuju sami (dokument 1.1, član 3)¹⁰ nego putem zakupa ili najamnom radnom snagom.

Veleposjed je time bio ukinut, jer veleposjednik ne obrađuje zemljište osobnim radom, a to ne bi ni tehnički mogao sve kada bi i htio, jer je površina njegova zemljišta veća nego što je sa svojom obitelji može obraditi.

Međutim, navedeni zakon posredno uvodi još jedan dopunski kriterij za pravo vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem »zemljoradnik po glavnome zanimanju«, kojim na neki način modificira temeljno načelo »zemlja onima koji je obrađuju«. Time se u odnos građanin-poljoprivredno zemljište uvodi i socijalni, staleški, klasni krite-

9) »U cilju dodjeljivanja zemlje zemljoradnicima koji nemaju zemlje ili je imaju nedovoljno, izvršit će se na cijeloj teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije agrarna reforma i kolonizacija ostvarujući načelo: Zemlja pripada onima koji je obrađuju.«

10) »... oduzet će se od dosadašnjih vlasnika i prijeći će u ruke države... a) veliki posjed... ako se iskorišćuju putem zakupa ili najamne radne snage«.

rij, jer je očigledno da je godine 1945, »zemljoradnik po glavnome zanimanju« označavao seljaka kao pripadnika socijalne skupine – seljačkog staleža.¹¹

Razvijajući načelo da je osobni rad osnova na temelju koje se može stjecati, držati i iskorištavati poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu¹² trebalo bi zaključiti da poljoprivrednik može imati onoliko zemljišta koliko ga sa svojom obitelji može obraditi. Međutim, navedeni zakon (dokument 1.1) ne slijedi dokraja logiku i načelu osobnog rada, dopunjeno socijalnim kriterijem »zemljoradnik po glavnome zanimanju« nego ograničuje privatno vlasništvo,¹³ tj. ni zemljoradnici po glavnome zanimanju, dakle oni koji zemlju sami obrađuju ne mogu biti vlasnici onoliko zemlje koliko sami mogu obraditi nego samo onoliko koliko im to zakon dopusti.

Vidi se dakle da Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji kao osnova i temelj agrarne politike nosi u sebi stanovito dvojstvo, stanovitu unutarnju proturječnost. S jedne strane, za načelo proglašava princip rada (»Zemlja onima koji je obrađuju«), a s druge ograničuje pravo vlasništva nad zemljom i poljoprivrednicima po glavnome zanimanju koji bi ga mogli vlastitim radom obraditi i više.

Ovo dvojstvo, ova neka unutarnja proturječnost agrarne politike u temeljnome odnosu građanin — poljoprivredno zemljište osjeća se i zamjećuje sve do danas u brojnim rezolucijama, planovima i drugim programskim dokumentima, od kojih se jedni – grubo shematizirano – zalažu za povećanje proizvodnje, dohotka i produktivnosti (princip rada), a drugi za izmjenu odnosa i strukture vlasništva zemlje.

Udruživanje rada i sredstava kao teoretska sinteza u svrhu prevladavanja ovih unutarnjih suprotnosti u praksi se oživotvoruje sporo i teško.

Kasniji dokumenti ne spominju više načelo »Zemlja onima koji je obrađuju«. Dapače, Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu društvenog vlasništva i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama (dokument 2) iz godine 1953. narušava princip rada¹⁴ i poljoprivrednicima, tj. onima koji zemljište sami obrađuju oduzima zemljište iznad 10 hektara površine.

11) »... oduzet će se od dosadašnjih vlasnika ...: a) višak obradive zemlje iznad 3 do 5 hektara, čiji vlasnici nisu zemljoradnici po glavnome zanimanju, te ga ne obrađuju sami sa svojom porodicom već putem zakupa ili najamnom radnom snagom«.

12) Namjerno upotrebljavan izraz »privatno vlasništvo«, jer je on potpuno udomačen i uobičajen u dnevnome govoru. Izrazi kao »zemljište u vlasništvu građana«, »zemljište na kojemu postoji građansko vlasništvo«, »zemljište u građanskom vlasništvu« ili »zemljište u vlasništvu« ne postoje i potpuno su strani hrvatskome ili srpskome jeziku pa se ne mogu opravdati potrebom zakonodavne tehnike. Također, i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji kaže: Dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo ...«.

13) »... oduzet će se od dosadašnjih vlasnika i prijeći će u ruke države ...: d) višak obradive zemlje zemljoradničkih posjeda iznad zakonom određenog maksimuma«.

14) »U poljoprivredni zemljišni fond ulazi i postaje društveno vlasništvo obradivo poljoprivredno zemljište zemljoradnika preko 10 hektara.«

Ustavna načela ustava iz godine 1963.¹⁵ (dokument 3) i iz 1974.¹⁶ (dokument 5) ponovno, kao načelo i deklaracija, vrednuju rad ali ga u konkretnim članovima¹⁷ odmah ograničavaju (dokument 3).

poljoprivrednik

Čovjek koji se bavi poljoprivrednom proizvodnjom i obrađuje poljoprivredno zemljište označen je terminom »zemljoradnik« (dokument 1.1. iz 1945, dokument 2. iz 1953. i dokument 3. iz 1963).

U dokumentu 1.3. iz godine 1947. takav se čovjek označuje kao »seljak (zemljoradnik)«, a kasnije kao »poljoprivrednik« (dokument 4. iz 1972. i dokument 5. iz 1974).

Iako nije rađen za potrebe definiranja pojмова agrarne politike nego za praktičnu potrebu reguliranja uvoza iz drugih zemalja, dokument 6. godine 1982. uvodi značajnu novost pojmom »radni čovjek koji se bavi poljoprivrednom djelatnosti.«

Naznaka »seljak (zemljoradnik)« iz 1947. naznačuje da se je pod pojmom »zemljoradnik« u to vrijeme razumljivo seljak kao pripadnik socijalne skupine, kao član seljačkog staleža.

Kasnija naznaka »poljoprivrednik« iz 1972. i 1974. ne omogućuje izvođenje nikakva zaključka.

Opisana definicija »radni čovjek koji se bavi poljoprivrednom djelatnosti« iz godine 1982. u potpunosti vrednuje rad kao temeljno načelo u odnosu građanin – poljoprivredno zemljište, i očigledno je izvedena iz Zakona o udruženom radu, a čovjeka koji se bavi poljoprivrednom djelatnosti, dakle i obradom poljoprivrednog zemljišta, prikazuje kao pripadnika jednog zanimanja, jedne profesije, a ne više kao člana jedne socijalne skupine, jednoga staleža.

zemljišni posjed

Zemljišni posjed poljoprivrednika naziva se godine 1945. »zemljoradnički posjed« (dokument 1.1), a zatim »seljački (zemljoradnički) posjed« (dokument 1.3. iz 1947). U kasnijim dokumentima pojam »posjed« više se ne spominje nego se govori »površina od toliko i toliko hektara po domaćinstvu«.

15) »Uživajući ustavom utvrđeno pravo vlasništva na obradivom zemljištu zemljoradnici imaju pravo i obavezu da iskorištavaju to zemljište radi unapređivanja poljoprivredne proizvodnje u vlastitom interesu i u interesu društvene zajednice.«

16) »Uživajući ustavom utvrđeno pravo vlasništva na obradivo zemljište, poljoprivrednici imaju pravo i obavezu iskorištavati to zemljište radi unapređivanja poljoprivredne proizvodnje u vlastitom interesu i u interesu socijalističke zajednice i da na temelju osobnoga rada vlastitim sredstvima ostvaruju dohodak te pravo da se koriste rezultatima svojega rada i tekovinama općega materijalnog i društvenog progresa.«

17) »Građani mogu ličnim radom, u granicama i pod uvjetima koje odredi zakon, obavljati poljoprivrednu . . . djelatnost radi stjecanja dohotka.«

Dokument 1.3. opisuje što se smatra posjedom:

»Seljačkim (zemljoradničkim) posjedom smatra se svaki posjed bez obzira na površinu, koju vlasnik, komu je poljoprivreda jedino ili glavno zanimanje, obrađuje sam fizičkim radom svojim i svoje porodice, makar i uz djelomičnu najamnu radnu snagu.«

domaćinstvo

Termin »domaćinstvo« nalazi se u svim temeljnim dokumentima 1–5, tj. od 1945. do 1974, ali se pojam domaćinstva opisuje samo u dokumentu 2:

»Domaćinstvo sačinjavaju osobe koje zajednički obrađuju isto poljoprivredno gospodarstvo ili dijele prihod od njega.«¹⁸

zajedničko domaćinstvo

Samo se jednom (dokument 1.3. iz 1947) pojavljuje pojam »zajedničko kućanstvo« u ovome kontekstu:

»Jednim posjedom... smatraju se: ... posjed suvlasnika, ako vode zajedničko kućanstvo; te samovlasnički posjedi osoba, koje vode zajedničko kućanstvo, ako vođenje zajedničkog kućanstva nije prolaznog značaja.«

Terminološka preciznost i dosljednost očito nije jaka strana agrarnih propisa. Tako pojam koji se u dnevnome govoru označuje kao

18) Inače, postoje još brojne, suprotne i protuslovne definicije domaćinstva.

Po Golubiću, tekst člana 2. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji pod pojmom »domaćinstvo« smatra porodično domaćinstvo, tj. takvo domaćinstvo u kojemu svi članovi sačinjavaju porodicu, odnosno jednu kućnu zajednicu. To znači da ono obuhvaća bračne drugove i njihove srodnike po krvi (pretke i potomke, odnosno roditelje i djecu) kao i usvojenike i usvojitelje. — Nisu se smatrali, u smislu toga zakona, članovima domaćinstva, odnosno porodičnog domaćinstva (kućne zajednice, porodice) one osobe koje zajednički žive i rade u tome domaćinstvu, ako nisu bile u bračnoj ili krvnoj vezi s nosiocem domaćinstva i njegovim bračnim drugom (npr. vanbračna žena ili muž i druge osobe) kao i osobe u daljnjim stupnjevima srodstva (npr. braća i sestre nadjelbenika i njihovi potomci).

Zakon o porezima građana (Narodne novine SRV, br. 53/77 i 55/79) smatra domaćinstvom zajednicu života, privređivanja i trošenja ostvarenih dohodaka i prihoda.

Zakon o mirovinskom i Invalidskom osiguranju Individualnih poljoprivrednika (Narodne novine SRH, br. 29/79) pod poljoprivrednim domaćinstvom podrazumijeva zajednicu života, privređivanja i trošenja prihoda ostvarenih radom svih članova domaćinstva, bez obzira na srodstvo.

Statistički organi u publikaciji Dokumentacija 502 »Domaćinstva i stanovi« navode znatno drukčije i novo poimanje domaćinstva:

»Domaćinstvom se u popisu smatrala svaka porodična ili druga zajednica osoba za koje je izjavljeno da zajedno stanuju i zajednički troše svoje prihode za podmirivanje osnovnih životnih potreba, bez obzira na to da li se svi članovi stalno nalaze u mjestu gdje je nastanjeno domaćinstvo ili neki od njih borave i duže vrijeme u drugom naselju radi zaposlenja i drugih razloga. U ranijim se popisima smatralo da osoba koja radi u drugom mjestu i ne vraća se svakodnevno u mjesto gdje mu živi domaćinstvo nije član tog domaćinstva već je posebno, samačko domaćinstvo, u tom drugom mjestu.

Domaćinstvom se u ovom popisu također smatrala svaka osoba koja u mjestu popisa živi sama (samačko domaćinstvo), ako nema svoje domaćinstvo u drugom mjestu, bez obzira na to da li živi u posebnom stanu.«

»seljačko gospodarstvo«,¹⁹ naziva se u propisu »seljački (zemljoradnički) posjed«. S druge strane, po danim definicijama »seljački (zemljoradnički) posjed« po svom je sadržaju u navedenim propisima gotovo identičan s pojmom »domaćinstvo«. Također nije jasno kakva je bitna razlika između »domaćinstva« i »zajedničkog kućanstva«.

porodica

Porodica i njoj srodni pojmovi pojavljuju se samo u ranim agrarnim propisima (dokument 1.1, 1.3. i 2).

Ti se pojmovi označuju sa: porodica, porodica (zadruga), veća porodična zadruga te kućna (porodična) zadruga.

Dane su i dvije definicije:

»Odredbe čl ... primjenjivat će se u slučaju kućnih (porodičnih) zadruga, tako da će se svaka uža porodica u zadruzi smatrati samostalnom seljačkom porodicom« (dokument, 1, 3. iz 1947), te

»... porodična zadruga koju sačinjava nekoliko užih porodica, u krajevima gdje su takve zadruge uobičajene«, kao i

»... porodična zadruga sa velikim brojem porodica, u krajevima gdje dio stanovništva živi u takvim zadrugama« (dokument 2. iz 1953). U kasnijim dokumentima pojam »porodica« i njezine izvedenice više se ne spominju.

ostali građani

Osim poljoprivrednika postoji više skupina ostalih građana koji stoje u određenom odnosu prema poljoprivrednom zemljištu.

Veleposjednici, kojima agrarna reforma oduzima zemlju, opisani su kao

»vlasnici zemlje koji nisu zemljoradnici po glavnome zanimanju te je ne obrađuju sami sa svojom porodicom već putem zakupa ili najamnom radnom snagom« (dokument 1.1. iz 1945), odnosno

»vlasnici zemljišnog posjeda koji nisu seljaci (zemljoradnici) po glavnome zanimanju te ga ne obrađuju sami sa svojom porodicom već putem zakupa ili najamnom radnom snagom« (dokument 1.3. iz 1947).

Agrarna reforma provedena je i dovršena pa se u kasnijim dokumentima pojam »veleposjednik« ne pojavljuje.

19) Pojam »seljačko gospodarstvo« pravno i sadržajno jest slijednik jasno opisanog i preciziranog pojma feudalnoga sustava »kmetska sesija« ili »kmetsko selište«. Taj pojam sadrži: određenu površinu zemljišta, pravo na iskorištavanje pašnjaka i šume, kućno mjesto sa kućom i gospodarskim zgradama, okućnicu te obitelj ili širu porodicu koja na tome i od toga živi.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji navodi još tri skupine građana; to su radnici, pečalbari i iseljenici. Iako oni zemlju ne obrađuju, zakon im daje status poljoprivrednika.²⁰ Radi se djelomično o klasno-socijalnome pristupu (radnici i pečalbari), a djelomično o političkoj potrebi (iseljenici).

U Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji vraća pažnju odredba koja uvodi zanimljiv odnos »osobe nezemljoradničkog zanimanja . . . i njihovi bliski srodnici zemljoradnici«:

»Ako osoba nezemljoradničkog zanimanja, kojoj se po čl. . . ekspropirira višak zemlje iznad 3 hektara, ima blisku rodbinu koja se isključivo bavi zemljoradnjom, zakonom narodne republike odredit će se uvjeti pod kojima će se ekspropirirati višak preko 3 hektara dodjeljivati po pravu nasljedstva i običaju takvim bliskim srodnicima zemljoradnicima time da . . .«.

Takvo rješenje nema u tzv. drugoj agrarnoj reformi iz 1953 (dokument 2) niti kasnije.

Zakon o agrarnoj reformi (dokument 1) pokazuje smisao za praktična rješenja pa u odnos građanin – poljoprivredno zemljište uvodi pojam »grupe radnika i namještenika« kojima daje pravo iskorištavanja do 2 ara državnog zemljišnog fonda po porodici.

Svi kasniji dokumenti (3, 4, 5) poznaju samo pojmove »poljoprivrednik« i »ostali građani«. Ovi »ostali građani« nisu u tim dokumentima pobliže opisani ni diferencirani.

poljoprivredni i nepoljoprivredni zemljišni maksimum

Prva agrarna reforma (1945–1947) saveznim Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji određuje zemljišni maksimum za poljoprivrednike u rasponu 20–35 hektara i to u zavisnosti od broja članova porodice, kvalitete zemljišta i vrste kulture. U planinskim krajevima mogao se utvrditi i veći maksimum.²¹

Već smo napomenuli da je prva agrarna reforma poštovala tradicionalne rodbinske odnose na zanimljiv način.²²

20) » . . . radnici, pečalbari i iseljenici smatraju se zemljoradnicima koji obrađuju svoju zemlju«.

21) »Maksimum zemljoradničkog posjeda, koji će ostati vlasnost zemljoradnika koji ga obrađuje sa svojom porodicom, odredit će se zemaljskim zakonima, s tim da ne može biti manji od 30 ni veći od 35 hektara obradive zemlje. U ovim granicama određivanje maksimuma vršit će se u svakom pojedinom slučaju s obzirom na broj članova porodice (zadruga), kvalitet zemljišta i vrstu kulture.«

U planinskim krajevima ako je zemlja vrlo slaba ili u slučaju gdje postoji veća porodična zadruga mogu zemaljski zakoni povisiti ovaj maksimum.«

22) »Ako osoba nezemljoradničkog zanimanja, kojoj se ekspropirira višak zemlje iznad 3 hektara, ima blisku rodbinu koja se isključivo bavi zemljoradnjom, zakonom narodne republike odredit će se uvjeti pod kojima će se ekspropirirati višak preko 3 hektara dodjeljivati po pravu nasljedstva i običaju takvim bliskim srodnicima zemljoradnicima time da posjed srodničkog domaćinstva s dodijeljenim mu posjedom ne prijede zemljoradnički maksimum i vodeći pri tome računa o imovnome stanju toga domaćinstva, o stanju zemljišnog fonda toga mjesta kao i potrebama i broju agrarnih interesenata u mjestu.«

Ova prva agrarna reforma u saveznome zakonu kao svome temelju doista nije bila dogmatska. Vrednujući rad, ona je omogućavala stanovnicima gradova i industrijskih centara da dobiju na iskorištavanje za bašću, za povrtnjak, manju površinu državnog zemljišta, iako očito te stanovnike gradova ni u kojem slučaju ne možemo smatrati agrarnim interesentima.²³

Savezni Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji provodio se prema odredbama Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne Republike Hrvatske (dokument 1.3).

Navedeni republički zakon najprije oduzima zemlju²⁴ od onih koji je po njegovim odredbama ne mogu imati, definira seljački posjed,²⁵ a zatim utvrđuje poljoprivredni maksimum u granicama od 20 do 25 hektara, ovisno o broju članova obitelji, kvaliteti zemljišta i vrsti kulture.²⁶

Na zanimljiv način opisan je subjekt poljoprivrednog zemljišnog maksimuma:

»Odredbe . . . primjenjivat će se u slučaju kućnih (porodičnih) za-druga, tako da će se svaka uža porodica u zadruzi smatrati samostalnom seljačkom (zemljoradničkom) porodicom.«

Radi lakšeg uvida u to kako je republički zakon o agrarnoj reformi NR Hrvatske iskoristio mogućnosti saveznog zakona, dajemo usporedni pregled osnovnih odredaba obaju zakona:

23) »Na naročito određenim zemljištima mogu se iz državnog zemljišnog fonda dodjeljivati određene parcele i na parcele izdijeljeni kompleksi obradive zemlje na baštensko iskorištavanje grupama nezemljoradnika — grupama radnika i namještenika raznih poduzeća, ustanova i nadležstava. Zakonima i uredbama narodnih republika propisat će se uvjeti pod kojima će se ovakvo zemljište davati na iskorištavanje, s tim da nijedna porodica ne može imati više od 2 ara.«

24) ». . . oduzet će se od sadašnjih vlasnika i prijeći u državne ruke: a) veliki posjedi tj. takvi posjedi kojih ukupna površina prelazi 45 ha ili . . . 25 ha obradive zemlje . . . ako se iskorišćuje putem zakupa, napolice, pod zečinu i sl. ili najamnom radnom snagom . . . e) višak zemljišnog posjeda iznad 3 ha posjeda, kojega vlasnici nisu seljaci (zemljoradnici) po glavnom zanimanju te ga ne obrađuju sami sa svojom porodicom, već putem zakupa ili najamnom radnom snagom«. Ne prikazujemo ovdje oduzimanje zemljišnih posjeda od banaka, dioničkih društava, od crkve, zaklada, nacionalizaciju zemljišnih zajednica, krajiških imovnih općina i tome sličnih tijela, jer nisu predmet ovoga prikaza.

25) »Seljačkim (zemljoradničkim) posjedom . . . smatra se svaki posjed bez obzira na površinu, koju vlasnik, kojemu je poljoprivreda jedino ili glavno zanimanje, obrađuje sam fizičkim radom svojim i svoje porodice, makar i uz djelomičnu najamnu radnu snagu.«

26) »Maksimum seljačkog (zemljoradničkog) obradivog posjeda . . . koji ostaje vlasništvo seljaka (zemljoradnika) određuje se u površini od 20 ha do 25 ha.

U ovim granicama određuje se maksimum u pojedinom slučaju s obzirom na broj članova porodice (zadruga), kvalitetu zemljišta i vrstu kulture.

Ako porodica (zadruga) broji 12 članova, ostavlja joj se maksimum od 20 ha. Ako porodica (zadruga) broji iznad 12 članova, po svakom daljnjem članu povećava se taj maksimum za površinu od jednoga jutra, s tim da ne može premašiti površinu od 25 ha. Član porodice (zadruga), koji se na dan 28. kolovoza 1945. nije izdržavao na račun dotičnog posjeda, ne ulazi u obzir pri određivanju maksimuma.

S obzirom na kvalitetu zemljišta maksimum ustanovljen po prednjem stavu povećava se, ali najviše do 25 ha, ako je veći dio maksimuma u V do VIII razredu plodovitosti. U planinskim krajevima može se s ovog razloga povećati maksimum izuzetno do 30 ha.

U pogledu vrsta kulture povećava se maksimum ustanovljen po prednjim stavovima, ali ne preko 25 ha, ako se veći dio maksimuma sastoji od manje unosnih kultura dotičnoga kraja.«

Možemo zaključiti da prva agrarna reforma (1945–1947) unatoč unutaršnjem dvojstvu, u znatnoj mjeri vrednuje rad, mogućnost rada, pravo na rad i pravo na dohodak od rada uzimajući pri utvrđivanju zemljišnog maksimuma u svakome pojedinačnom slučaju u obzir broj članova obitelji (socijalna misao) te kvalitetu zemljišta i vrstu kulture (ekonomski razlog).

FNRJ

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Čl. 5. Maksimum za poljoprivrednike 20—35 ha

Za veću porodičnu zadrugu republike mogu odrediti maksimum veći od 35 ha

U planinskim krajevima ako je zemlja vrlo slaba, zemaljski zakoni mogu propisati maksimum veći od 35 ha

Čl. 7. Zemljište oduzeto nepoljoprivredniku može se predati njegovom rođaku poljoprivredniku pod uvjetima koje propiše narodna republika

Čl. 27. Grupe radnika i namještenika mogu dobiti do 2 ara po obitelji državne zemlje na baštensku obradu pod uvjetima koje propiše narodne republike

Već smo naveli da tzv. druga agrarna reforma (1953) provedena Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu društvenog vlasništva i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama suhim jezikom narušava princip vrednovanja rada¹⁴ pa je poljoprivrednicima oduzela zemljište iznad 10 hektara.

Doduše, dana je izvjesna mogućnost da republike mogu postupati elastično i povisiti maksimum na 15 hektara s obzirom na broj članova obitelji i tamo gdje je zemljište slabe kvalitete (član 4).²⁷ SR Hrvatska nije iskoristila tu mogućnost.

27) »Republika može propisati da se vlasnicima ostavi u vlasništvo više obradivog zemljišta od maksimuma . . . i to:

1. porodičnim zadrugama koje sačinjavaju nekoliko užih porodica, u krajevima gdje su takve zadruge uobičajene, ali najviše do 15 hektara;
2. porodičnim zadrugama sa velikim brojem porodica, u krajevima gdje dio stanovništva živi u takvim zadrugama, i preko 15 hektara;
3. svim domaćinstvima u krajevima gdje je zemljište pretežno slabe kvalitete i gdje se obrada vrši ekstenzivno, ali najviše do 15 hektara.

Socijalističke republike određuju krajeve u kojima će se primjenjivati njezini propisi doneseni na temelju prethodnog stava.*

SR Hrvatska

Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije

Čl. 15. Maksimum za poljoprivrednike 20—25 ha

»U ovim granicama određuje se maksimum u pojedinom slučaju s obzirom na broj članova porodice (zadruge), kvalitet zemljišta i vrstu kulture.«

Za porodicu do 12 članova maksimum iznosi 20 ha, za svakog daljnjeg člana 1 jutro više, ali ne više od 25 ha. Ako je veći dio zemljišta od V do VIII razreda, maksimum se može povećati najviše do 25 ha

Ako se veći dio maksimuma sastoji od manje unosnih kultura dotičnoga kraja, maksimum se povećava do 25 ha. U planinskim krajevima može se s ovoga razloga povećati maksimum izuzetno do 30 ha

Ništa nije propisano

Ništa nije propisano

Za besmisleni član 27,²⁸ koji izravno smanjuje poljoprivrednu proizvodnju, teško je naći razumno opravdanje i obrazloženje, osim u sferi svijesti koja se teško rješava nekih stranih modela, koncepcija i premisa.

Nemamo evidenciju i ne znamo je li koja općinska skupština u SR Hrvatskoj postupila u skladu sa stavom 2. člana 27.

Republički Ustavi iz 1963. i 1974. samo jamče poljoprivrednicima pravo vlasništva na obradivo poljoprivredno zemljište od najviše 10 hektara po domaćinstvu.

Načelo rada («Zemlja onome koji je obrađuje») ne pojavljuje se više ni u uvodnome dijelu ovih ustava, u ustavnim načelima.

Navedeni ustavi kažu da se zakonom određuje u kojim granicama i pod kojim uvjetima ostali građani – nepoljoprivrednici mogu imati pravo na poljoprivredno zemljište. SR Hrvatska nije tu mogućnost iskoristila i nije ništa normirala pa se primjenjuje stari, tzv. nepoljoprivredni maksimum iz godine 1953, tj. 3 hektara ukupnog zemljišta (poljoprivrednog, šumskog i ostalog).

Ustav iz 1974. daje mogućnost da se zakonom u brdsko-planinskom području može utvrditi maksimum i veći od 10 hektara. Ta mogućnost nije iskorištena, i SR Hrvatska nije o tome donijela nikakav zakon.

Ustavni amandman X iz 1972. jest pokušaj da se maksimum formulira nešto drugačije:

»Zakonom se utvrđuje najveća površina obradivog poljoprivrednog zemljišta po domaćinstvu, na kojemu poljoprivrednici imaju pravo vlasništva, odnosno koje mogu imati u zakupu, kao i uvjeti kada ta površina može biti veća od utvrđene u članu 21. Ustava.«

Ni ovu mogućnost SR Hrvatska nije iskoristila.

I tako se maksimum od 10 hektara, kao nepromjenljiva ustavna odredba, održao do današnjeg dana.

Zakon o udruženome radu nastoji ovu situaciju, vezanu na privatno vlasništvo, prevladati koncepcijom udruživanja zemljišta, rada i sredstava i diobom tako stvorenog zajedničkog dohotka no on to nudi kao mogućnost,²⁹ a ne kao obveznu normu pa zato taj pokušaj da-

28) »Zemljište koje je na temelju pravomoćnoga rješenja izdvojeno i uneseno u poljoprivredni zemljišni fond ostavlja se na besplatno korištenje prijašnjem vlasniku, sve dok ne bude dodijeljeno na korištenje poljoprivrednoj organizaciji.

Skupština općine može riješiti da se zemljište koje ulazi u taj fond ostavi na besplatno korištenje prijašnjem vlasniku i da se ne dodjeljuje poljoprivrednoj organizaciji u slučaju kada se radi o domaćinstvu sa velikim brojem članova i zemljištu koje ne daje za to domaćinstvo dovoljan prinos. Prijašnji vlasnik dužan je da zemljište koje mu je ostavljeno na korištenje koristi, prema njegovoj namjeni, pažnjom dobrog privrednika.«

29) »Poljoprivrednici mogu svoj rad, zemljište . . . udružiti u . . .«. itd.

lje ne razmatramo. – Već smo napomenuli da ovo udruživanje teče teško i sporo. Koliko nam je poznato, ne postoje istraživanja koja bi ukazivala na uzroke tako sporog udruživanja rada, sredstava i zemljišta, a neke paušalne ocjene ne mogu se prihvatiti bez velikog opreza, jer predstavljaju samo neargumentirano subjektivno mišljenje.³⁰

30) Npr.: »Strukture u općini protive se istinskome udruživanju«, ili »Udruživanju se protivi grupnovlasnički monopol ušančen u neke organizacije udruženog rada.« Pri tome ostaje nejasno zašto bi »strukture« u općini bile protiv udruživanja; znači li to da su »strukture« u republici i federaciji automatski za udruživanje? Ili: zašto je u nekim organizacijama udruženog rada prevladao skupnovlasnički monopol, a u nekima nije, itd.

Draško Dobronić:

A Contribution to Terminological Changes in Basic Agrarian Terms

Summary

After World War II the position of farmers and other citizens in Yugoslavia in relation to agricultural land was regulated six times: by the land reform, by regulations concerning socially owned agricultural land, by the Constitution and Constitutional Amendments, and by some other regulations. All of them cite the principle: »the land to those who work it«. The author shows how that principle was put into effect analysing terminological and contextual changes of the terms: landowner — peasant — farmer; his holding; household; family, extended family; working people engaged in farming; landowners whose main occupation is not farming; workers, migrant workers and emigres; groups of workers and employees of various firms and institutions; other citizens; the land maximum and the right of ownership of cultivable agricultural land.

The basic agrarian terms were contextually established only twice: in 1945—47 (land reform and the founding of the social sector in agriculture), and in 1953 (the second land reform and the extension of the social sector of agriculture). The Regulation Commission repeats the main lines of the stand taken in 1953. During the last 30 years, however, general socio-economic conditions have changed basically.

There is a certain inner contradiction in the basic agrarian regulations: they value work, but also tend to limit private ownership.

Приложение к познанию терминологических перемен основных аграрных понятий

Резюме

Положение сельскохозяйственных работников и остальных граждан в отношении сельскохозяйственных земельных участков устанавливалось после второй мировой войны шестикратно, законом об аграрной реформе, сельскохозяйственном земельном фонде в общественной собственности, конституциями и амандманами и еще некоторыми постановлениями, которые исходят из начала: »земля принадлежит тому кто ее обрабатывает«. Автор показывает способы применения этих начал одновременно наблюдая за переменами в содержании терминов: земледелец — крестьянин — сельскохозяйственный работник; крестьянское имение; домашнее хозяйство; семья; кооператив или семейный кооператив; земельные собственники занятые вне сельского хозяйства, трудящиеся, сезонные рабочие и эмигранты; группы рабочих и лиц занятых на предприятиях и в разных учреждениях; остальные граждане; максимум земельного участка и право собственности на обрабатываемую сельскохозяйственную землю.

Содержание основных аграрных терминов определялось в два приема в 1945—47 гг. (аграрная реформа и образование общественного сектора сельского хозяйства) и в 1953 году (вторая аграрная реформа и расширение общественного сектора сельского хозяйства). Комиссией по регламентам главным образом повторяются предписания из 1953 года. На протяжении 30 лет произошли существенные перемены в общественно-экономических обстоятельствах.

Однако основные аграрные постановления содержат в определенном смысле внутренние противоречия: с одной стороны признают труд а с другой — стремятся ограничить частную

This inner contradiction has always been reflected in the whole agrarian policy. One tendency supports an increase in production, income and productivity, and the other a change of relations and the structure of land ownership.

Existing legislation is not terminologically contextually consistent in defining basic agrarian concepts. The Socialist Republic of Croatia has in most cases applied federal regulations concerning the land maximum restrictively. The Associated Labour Act tries to overcome this position of ownership by the concept of associating land, work and means of work, and dividing the income thus made. This association is, however, taking place slowly and with difficulty, and there is very little research that indicates the reasons for such slow associations. ●

собственность. Эти внутренние противоречия отражаются и в настоящее время во всей аграрной политике. С одной стороны поощряет повышение производства, дохода и производительности труда а с другой стороны стремится изменить отношения и в структуре земельной собственности.

В действующих законодательных мероприятиях отсутствует последовательность в определении основных аграрных названий. Союзные постановления касательно максимума земельного участка в Социалистической Республике Хорватии применялись главным образом с ограничениями. Законом об объединенном труде сделана попытка решить эти собственнические отношения путем объединения земли, труда и средств, труда и распределении таким способом полученного дохода. Однако, это объединение происходит с большим замедлением и затруднениями а главным образом отсутствуют исследования которые смогли бы раскрыть причины такого замедленного хода объединения. ●